

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

УДК 342.4

DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1\(30\).554](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1(30).554)

О. В. Сінькевич

orcid.org/0000-0003-1700-9768

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри конституційного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОСНОВНІ ВИДИ ДИНАМІКИ ФУНКЦІЙ ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Постановка проблеми. В сучасній українській юридичній літературі чільна увага приділяється конституційно-правовим дослідженням. Не залишаються осторонь питання предмету та методів галузі конституційного права, її інституціоналізації тощо. Доволі малодослідженими залишаються лише питання функцій галузі національного конституційного права. І якщо існують окремі праці, в яких увагу приділено визначенню цього поняття та підходам до класифікації функцій конституційного права, то питання динаміки функцій конституційного права України залишаються недослідженими. Розробки у цьому напрямі слід уважати важливим науковим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з динамікою функцій конституційного права України як галузі права, автор статті пропонує аналізувати виходячи з тези, що ця динаміка обумовлена динамікою конституційних принципів. При написанні статті стали у нагоді праці фахівців з теорії права та з конституційного права, які досліджували проблематику принципів права у цілому та принципів конституційного права зокрема, – С.П. Головатого, С.П. Погребняка, інших дослідників.

Метою статті є визначити причини та види динаміки функцій галузі конституційного права України.

Результати дослідження. Розвиток галузі національного конституційного права відбувається через динаміку конституційних принципів, перелік яких є відкритим та перебуває у постійній динаміці.

По-перше, перелік принципів не є статичним з ієрархічної точки зору. На певних етапах суспільного розвитку певні принципи набувають особливого значення для регулювання суспільних відносин та вважаються цінностями сучасного українського конституціоналізму.

По-друге, перелік принципів не є статичними з точки зору своєї вичерпності. Нові принципи з'являються завдяки новим розробкам вчених-конституціоналістів, після чого знаходять своє закрі-

плення в Основних Законах або в актах органів конституційного контролю.

По-третє, сутнісне та змістовне наповнення конституційних принципів перебуває у динаміці. Внесення змін та доповнень до чинного законодавства, у тому числі до Основного Закону, рішення Європейського суду з прав людини (для держав, які визнають його юрисдикцію), органів конституційного правосуддя відбивають найсучасніші погляди на сутність та зміст того чи іншого конституційного принципу. Таким чином, навіть найстаріші конституційні принципи постійно еволюціонують з точки зору свого змісту.

Варто також підкреслити, що конституційні принципи еволюціонують під впливом:

- органів публічної влади Української держави;
- наднаціональних та міжнародних органів, рішення яких є обов'язковими для України.

Вплив наднаціональних та міжнародних органів на національну систему права є важливим, особливо для досліджуваної галузі конституційного права. Адже саме «через конституційне право здійснюється взаємодія <...> правової системи та міжнародного права; закріплюються умови і порядок дії принципів і норм міжнародного права в національній правовій системі, процедури введення норм міжнародного права в правову систему, повноваження органів та посадових осіб, що беруть участь в процесі взаємодії» [1, с. 27].

У Таблиці 1.1. наведено матрицю для оцінки розвитку галузі національного конституційного права через динаміку конституційних принципів у залежності від запропонованих вище класифікацій.

Ця матриця може стати у нагоді при оцінці конкретних подій, які потягли за собою зміну конституційних принципів.

Цифри у колонках таблиці позначають порядковий номер конкретного прикладу з числа тих, що наведено нижче.

1. *Зміна номенклатури конституційних принципів шляхом впровадження нових принципів та відмови від застарілих конституційних*

принципів за ініціативою органів публічної влади Української держави.

У перші роки після проголошення незалежності України чинним Основним Законом була Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки 1978 року зі змінами та доповненнями.

Порівняння тексту Конституції України 1996 року та Конституції (Основного Закону) Української Радянської Соціалістичної Республіки 1978 року зі змінами та доповненнями надає можливість узагальнити, що:

– в Конституції 1996 року отримала своє закріплення низка принципів, які не проголошувались у Конституції УРСР 1978 року (зокрема, це принцип верховенства права, свободи підприємницької діяльності, визнання та гарантування місцевого самоврядування, інші);

– до Конституції 1996 року не увійшло ряд принципів, які були закріплені у Конституції УРСР 1978 року (зокрема, це принцип зосередження нормотворчих та виконавчих повноважень у системі рад народних депутатів, принцип пріоритету соціалістичної (державної) форми власності, інші).

У наведеному прикладі ініціатива змін у номенклатурі конституційних принципів виходила від Верховної Ради України – органу законодавчої гілки влади. Варто додати, що ініціювати зміни у переліку конституційних принципів можуть і інші органи публічної влади, причому наявність у цих органів нормотворчих повноважень не є обов'язковою. Наприклад, Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції, при здійсненні офіційного тлумачення норм Основного Закону може «витлумачити» з його тексту конституційний принцип, який прямо в Конституції не «записано».

Поки що в Україні таких випадків не було, що навряд чи можна відносити до негативних тенденцій. Адже дослідники переконані: слід надавати перевагу впровадженню конституційних принципів у національну систему права шляхом закріплення їх у положеннях чинного законодавства. Слід повністю погодитись з тим, як цю тезу аргументував А.В. Баранов:

«по-перше, принципи права впливають на законодавця, формуючи певну шкалу соціально-правових цінностей, з якою законодавець повинен співвідносити свою діяльність і яка застерігає його від прийняття поспішних, непродуманих, соціально і економічно не обґрунтованих, нелегітимних рішень. Отже, від того, наскільки точно і ясно буде сформульований конкретний принцип права, багато в чому будуть залежати якість і ефективність правотворчості і в результаті – якість і ефективність правового регулювання.

По-друге, нормативно закріплені принципи права служать базою, підставою правоінтерпретаційного процесу. Вони сприяють однаково тлумаченню, а значить, – розумінню і застосуванню норм права.

По-третє, прямо сформульовані в нормах позитивного права правові принципи стають чітким орієнтиром для правозастосовчих органів. Безпосередній текстуальний вираз принципу здійснює дисциплінуючий вплив на правозастосовчі органи, значною мірою обмежує можливість зловживання правом, прояви правового свавілля, і, отже, – виступає засобом забезпечення прав і свобод громадян.

Крім того, безпосереднє вираження змісту принципів права в тексті нормативних приписів має і науково-практичне значення, оскільки дозволяє юридичній науці сформувати і теоретично обґрунтувати систему основоположних, ключових універсальних ідей, що виражають сутність права, його зміст, характер впливу на суспільні відносини, і з урахуванням цього виробити конкретні рекомендації щодо вдосконалення законодавства та механізму правового регулювання в цілому.

І, нарешті, точна фіксація принципів права благотворно впливає на правову свідомість і правову культуру суспільства, сприяючи підвищенню їх рівня, оскільки лаконічний, ясний, логічно вивіреним зміст правових принципів набагато легше сприймається і засвоюється населенням, і в повсякденному житті громадяни, як правило, апелюють до принципів права, а не до конкретних норм» [2, с. 8].

2. *Зміна значення (ваги) конституційних принципів у національній системі права за ініціативою органів публічної влади Української держави.*

Таблиця 1.1.

Матриця для оцінки розвитку галузі національного конституційного права через динаміку конституційних принципів

Суб'єкт, дії якого є підставою для динаміки	Спосіб динаміки		
	Номенклатура принципів	Вага принципу у національній системі права	Зміст принципу
Органи публічної влади Української держави	1	2	3
Наднаціональні та міжнародні органи, рішення яких є обов'язковими для України	4	5	6

Прикладом такого виду динаміки може служити знов-таки, прийняття Конституції України 1996 року (детальніше дивись [3; 4]).

Порівняння тексту Конституції України 1996 року та Конституції (Основного Закону) Української Радянської Соціалістичної Республіки 1978 року зі змінами та доповненнями надає можливість сформулювати, що низка цінностей соціалістичного характеру залишалась у тексті Конституції 1978 року аж поки вона не втратила чинність.

Так, стаття 1 Конституції УРСР (а потім і Конституції України) 1978 року проголошувала:

«Україна є загальнонародна держава, яка виражає волю й інтереси робітників, селян та інтелігенції, трудящих республіки всіх національностей» [5].

Варто підкреслити, що розміщення цього положення в тексті Основного Закону та його класовий характер надають підстави сформулювати висновок щодо того, що основною цінністю у період чинності цієї Конституції були охорона та захист класових інтересів.

Конституція України 1996 року не містить аналогічних положень. Натомість, закріплено принцип пріоритету прав людини перед іншими соціальними цінностями та інтересами.

3. Зміна змісту конституційного принципу у національній системі права за ініціативою органів публічної влади Української держави.

Одразу варто зауважити, що у цьому випадку не йдеться про різку зміну змісту принципу – наприклад, зміну змісту принципу на протилежну. Мається на увазі «адаптація» принципу до сучасного рівня розвитку науки, техніки, держави та суспільства.

Прикладом динаміки конституційних принципів у цьому випадку може слугувати те, як в останні роки з застосуванням принципу верховенства права та принципу свободи послідовно права недієздатних осіб в Україні.

Це наступні рішення:

– Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України "Про психіатричну допомогу" (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 [6];

– Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень шостого речення частини першої статті 13 Закону України "Про психіатричну допомогу" від 20 грудня 2018 року № 13-р/2018 [7];

– Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 20 червня 2018 року [8].

Щодо останнього рішення О.Водяніков влучно підкреслив, що ці особи «по суті знаходяться у стані «цивільної смерті» – вони не можуть самостійно набувати прав, укладати угоди, розпоряджатися своїм майном тощо – все це здійснюють опікуни» та сформулював:

«у суддів стало достатньо мудрості і професіоналізму вийти за рамки букви і звернутися до духу Конституції та Європейської Конвенції. Тож Верховний Суд поставив крапку у цій сумнівній судовій практиці єдиним реченням – «Разом з тим, він [тобто позивач – О.В.] не позбавлений можливості безпосередньо вимагати поновлення своєї цивільної дієздатності» <...>

Філософія нового підходу, закладена в цих положеннях, виходить з європейських стандартів у цій сфері та будується на принципах, сформульованих Конституційним Судом України в рішенні 2-рп/2016 у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу. Як неодноразово вказував суддя-доповідач у цій справі Станіслав Шевчук, це рішення не стільки про примусову госпіталізацію, скільки про свободу, її конституційні гарантії: «Воно містить концепцію, яка закладатиметься у діяльність Конституційного суду, а саме — жодна людина не може бути позбавлена свободи без судового рішення. Визнання особи недієздатною не може позбавляти її інших конституційних прав і свобод чи обмежувати їх у спосіб, що нівелює їх сутність» [9].

4. *Зміна номенклатури конституційних принципів шляхом впровадження нових принципів та відмови від застарілих конституційних принципів за ініціативою наднаціональних та міжнародних органів, рішення яких є обов'язковими для України.*

Прикладом може слугувати ситуація, за якої набуття Україною членства в ЄС означатиме необхідність інтегрування у національне законодавство низки принципів, які наразі у ньому відсутні, – у першу чергу, принципу верховенства права Європейського Союзу. Аналогічні зміни вже відбулись у тих країнах, які набували членство в Європейському Союзі.

5. *Зміна значення (ваги) конституційних принципів у національній системі права за ініціативою наднаціональних та міжнародних органів, рішення яких є обов'язковими для України.*

На прикладі євроінтеграційних перспектив України можна проілюструвати і питання динаміки ієрархії принципів сучасного українського конституціоналізму. Наприклад, С.П. Головатий вважає, що набуття Україною членства у Європейському Союзі буде вимагати перегляду ієрархії конституційних принципів з тим, щоб найвище місце у національній системі права посіла «тріада

європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини» [10, с. 13-14].

Приклад більш широкого застосування принципів права на міжнародному, наднаціональному та національному рівнях наводить С.П. Погребняк. Він узагальнив: «якщо міжнародне право вирішувало за допомогою загальних принципів права проблему *«non liquet»*, європейське право – проблему обмежених повноважень ЄС, то національні правові системи мали запровадити певні запобіжні заходи щодо створення та застосування свавільних законів, взявши до уваги небезпечну практику використання позитивного права окремими європейськими державами всупереч його призначенню» [11, с. 18].

6. Зміна змісту конституційного принципу у національній системі права за ініціативою наднаціональних та міжнародних органів, рішення яких є обов'язковими для України.

Зміна змісту окремих принципів наднаціональними та міжнародними органами, рішення яких є обов'язковими для України може бути проілюстрована шляхом звернення до рішень та постанов Європейського суду з прав людини.

Наприклад, принцип належної правової процедури (*due process of law*) знаходиться у процесі постійного удосконалення, якщо здійснити аналіз рішень Європейського суду з прав людини, у яких цей принцип застосовується. Принцип належної правової процедури виник кілька століть тому, при його формулюванні рівень розвитку науки і техніки, технологій був зовсім інший. Завдяки активності Європейського суду з прав людини цей принцип еволюціонує – наприклад, застосовується у ситуаціях з застосуванням правоохоронними органами приборів GPS і мобільних телефонів у геолокаційних цілях.

Висновки і пропозиції. Доведено, що конституційні принципи знаходяться у постійній ієрархічній, номенклатурній та змістовній динаміці.

Ієрархічна динаміка конституційних принципів полягає в тому, що на певному етапі суспільного розвитку найбільш важливі принципи набувають характеру цінностей.

Номенклатурна динаміка конституційних принципів полягає в тому, що їхній перелік не є вичерпним та постійно змінюється, як правило, розширюючись.

Змістова динаміка конституційних принципів полягає в тому, що їхній зміст визначається, виходячи з актуальних потреб держави та суспільства і постійно змінюється, як правило, розширюючись.

Доведено, що перелік конституційних принципів, до числа яких входять принципи верховенства права, верховенства закону, пріоритету прав людини, суверенітету, народовладдя, демократизму, визнання та гарантування місцевого самовря-

дування, розподілу державної влади на три гілки з супроводженням цього розподілу системою стримувань і противаг, рівності, свободи, слід уважати відкритим (не вичерпним).

Література:

1. Хижняк В. С. Взаимодействие национального права России и международного права: конституционные основы / под ред В. Т. Кабышева. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2002. 277 с.
2. Баранов А. В. Нормы-принципы в механизме правового регулирования. Вестник Томского государственного университета. Право. 2016. № 4. С. 5-14.
3. Мішина Н.В. Муніципальна реформа в Україні: стан і перспективи. *Право України*. 2018. № 4. С. 126-138.
4. Мішина Н.В. Формування моральних традицій сучасного українського конституціоналізму. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2010. С. 318 – 324.
5. Конституція (Основний Закон) України. Прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року, зі змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09>
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України "Про психіатричну допомогу" (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16>
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень шостого речення частини першої статті 13 Закону України "Про психіатричну допомогу" від 20 грудня 2018 року № 13-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-18>
8. Рішення Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 20 червня 2018 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>
9. Водяніков О. Маленька перемога у великій боротьбі за права: постанова Верховного Суду про доступ до суду недієздатної особи. URL: https://ukr.lb.ua/blog/oleksandr_vodennikov/402399_malenka_peremoga_velikij_borotbi.html
10. Головатий С.П. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини, – як основа українського конституційного ладу. *Право України*. 2015. № 1. С. 13-92.
11. Погребняк С. Загальні принципи права як джерело права. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1(64). С. 14-25.

Анотація

Сінкевич О. В. Основи динаміки функцій галузі національного конституційного права. – Стаття.

В сучасній українській юридичній літературі чільна увага приділяється конституційно-правовим дослідженням. Не залишаються осторонь питання предмету та методів галузі конституційного права, її інституціоналізації тощо. Доволі малодослідженими залишаються лише питання функцій галузі національного консти-

туційного права. І якщо існують окремі праці, в яких увагу приділено визначенню цього поняття та підходам до класифікації функцій конституційного права, то питання динаміки функцій конституційного права України залишаються недослідженими. Розробки у цьому напрямі слід уважати важливим науковим завданням.

Питання, пов'язані з динамікою функцій конституційного права України як галузі права, автор статті пропонує аналізувати виходячи з тези, що ця динаміка обумовлена динамікою конституційних принципів. При написанні статті стали у нагоді праці фахівців з теорії права та з конституційного права, які досліджували проблематику принципів права у цілому та принципів конституційного права зокрема, – С.П. Головатого, С.П. Погребняка, інших дослідників.

Метою статті є визначити причини та види динаміки функцій галузі конституційного права України.

Доведено, що конституційні принципи знаходяться у постійній ієрархічній, номенклатурній та змістовній динаміці.

Ієрархічна динаміка конституційних принципів полягає в тому, що на певному етапі суспільного розвитку найбільш важливі принципи набувають характеру цінностей.

Номенклатурна динаміка конституційних принципів полягає в тому, що їхній перелік не є вичерпним та постійно змінюється, як правило, розширюючись.

Змістова динаміка конституційних принципів полягає в тому, що їхній зміст визначається, виходячи з актуальних потреб держави та суспільства і постійно змінюється, як правило, розширюючись.

Доведено, що перелік конституційних принципів, до числа яких входять принципи верховенства права, верховенства закону, пріоритету прав людини, суверенітету, народовладдя, демократизму, визнання та гарантування місцевого самоврядування, розподілу державної влади на три гілки з супроводженням цього розподілу системою стримувань і противаг, рівності, свободи, слід уважати відкритим (не вичерпним).

Ключові слова: конституційне право, конституційне право як галузь права, конституціоналізм, український конституціоналізм, функції конституційного права, конституційні принципи.

SUMMARY

Sinkevych O. Fundamentals of the dynamics of the functions of the field of national constitutional law. – Article.

In the modern Ukrainian legal literature, the main attention is paid to constitutional research. The issues of the subject and methods of the field of constitutional law, its institutionalization, etc. are not left out. Only the issues of the functions of the field of national constitutional law remain rather unexplored. And if there are some works in which attention is paid to the definition of this concept and approaches to the classification of functions of constitutional law, the issues of the dynamics of the functions of constitutional law of Ukraine remain unexplored. Developments in this direction should be considered an important scientific task.

Issues related to the dynamics of the functions of the constitutional law of Ukraine as a branch of law, the author of the article proposes to analyze based on the thesis that this dynamics is due to the dynamics of constitutional principles. When writing the article, the work of specialists in the theory of law and constitutional law, who studied the problems of the principles of law in general and the principles of constitutional law in particular, – S.P. Holovaty, S.P. Pogrebnyak, other researchers.

The purpose of the article is to determine the causes and types of dynamics of the functions of the constitutional law of Ukraine.

It is proved that constitutional principles are in constant hierarchical, nomenclatural and substantive dynamics.

The hierarchical dynamics of constitutional principles is that at a certain stage of social development the most important principles acquire the character of values.

The nomenclature dynamics of constitutional principles is that their list is not exhaustive and is constantly changing, usually expanding.

The substantive dynamics of constitutional principles is that their content is determined based on the current needs of the state and society and is constantly changing, usually expanding.

It is proved that the list of constitutional principles, which include the principles of the rule of law, the rule of law, the priority of human rights, sovereignty, democracy, democracy, recognition and guarantee of local self-government, the division of state power into three branches, freedom, should be considered open (not exhaustive).

Key words: constitutional law, constitutional law as a branch of law, constitutionalism, Ukrainian constitutionalism, functions of constitutional law, constitutional principles.